

„Wychowanie w Rodzinie” t. XIII (1/2016)

nadesłany: 03.10.2014 r. – przyjęty: 01.02.2016 r.

Danuta OPOZDA*

Stalność i zmienność stylu wychowania w rodzinie w teorii i praktyce edukacyjnej

The constancy and variability of parenting style in the family
– in the educational theory and practice

Streszczenie

Artykuł podejmuje problem aktualności stylu wychowania w rodzinie oraz znaczenie tego pojęcia w teorii i praktyce pedagogiki rodziny. To próba odpowiedzi na pytanie co jest stałe, a co zmienne w stylach wychowania. Odpowiedź ta uwzględnia zagadnienia: rozumienie pojęcia, kryteria i klasyfikacje stylu wychowania, rodzaje stylu wychowania oraz uwarunkowania zmian.

W artykule zaprezentowane są główne klasyfikacje stylów wychowania (M. Ryś, D. Baumrind, E. Maccoby, J. Martin, G. Schmidchen). Pokazują one podstawowe kryteria wyodrębniania stylów wychowania i ich znaczenie dla procesów edukacji. Kategoria stylu wychowania zastosowana w pedagogice jest wciąż aktualna. Pozwala ona opisać, wyjaśnić, rozumieć i interpretować rzeczywistość wychowania. Nadal duże zastosowanie w teorii i praktyce edukacyjnej ma tradycyjna klasyfikacja stylów wychowania, w której wyróżnia się styl autokratyczny, autorytatywny i permissywny. W tekście przedstawione są też inne klasyfikacje, które różnią się nieco kryteriami i rodzajami stylu wychowania.

Ważnym obecnie problem są zmiany i ewolucja stylu wychowania. W artykule postawione są pytania o kierunek tych zmian i ich znaczenie dla wychowania dzieci i młodzieży. Przytoczone są wyniki badań i analiz takich autorów, jak J. Mariański,

* danan@kul.lublin.pl

Instytut Pedagogiki, Katolicki Uniwersytet Lubelski, Al. Raclawickie 14, 20-950 Lublin, Polska.

T. Szendlak, M. Kohn, J. Coleman. Pokazują one ekspansywną tendencję obojętnego i permissywnego stylu wychowania. Dane te wskazują na intensywne zmiany w zakresie modelu wychowania współczesnego pokolenia. Zachodzą one zarówno w wychowaniu w rodzinie, jak i innych instytucjach edukacyjnych.

Współcześnie problematyka stylów wychowania jest bardzo aktualna i jest ważnym wyzwaniem dla teorii i praktyki edukacyjnej. Podjęta refleksja jest próbą przedstawienia niektórych tylko zagadnień i spojrzeniem na nie w sposób syntetyczny z perspektywy pedagogiki, a głównie pedagogiki rodziny.

Słowa kluczowe: styl wychowania, rodzina, kryteria i klasyfikacje, stałość, zmienność.

Abstract

The article deals with the problem of the topicality of parenting style in the family and its meaning in the theory and practice of family pedagogy. It is an attempt to provide an answer to what is constant and what is variable in parenting styles. The answer takes into account the issues: the understanding of the term, the criteria and classifications of the parenting style, kinds of the parenting style and the determinants of changes.

The main classifications of parenting style are presented in the lecture (M. Ryś, D. Baumrind, E. Maccoby, J. Martin, G. Schmidchen). They show the basic criteria of parenting styles division and their importance for the education processes. The category of parenting style applied in pedagogy is still current. It enables the describing, explaining, understanding and interpreting of the reality of upbringing. An important function in the educational theory and practice is still the traditional classification of parenting styles, in which there are distinguished an autocratic style, an authoritative style and a permissive style. In the text there are also presented other classifications, which are slightly different in the criteria and type of parenting styles.

Nowadays, important issues are changes and evolution of parenting style. In the article, there are questions submitted about the direction of changes and their importance in the upbringing of children and young persons. Also presented are the results of research and analysis of such authors as J. Mariański, T. Szendlak, M. Kohn, Coleman. The results show an expansive tendency of an inert and permissive parenting style. These data show the intense changes in the pattern of the current generation upbringing. Changes occur not only in the upbringing in the family but also in the educational institutions.

Today, the issue of parenting styles is a topical and important challenge for educational theory and practice. The lecture is an attempt to present just certain issues and considering those in the synthetic way from a pedagogical prospect, mainly the family pedagogy.

Keywords: parenting style, family, criteria and classifications.

Uwagi wstępne

Styl wychowania jest terminem dość powszechnie używanym w refleksji teoretycznej i próbach empirycznego ujęcia rzeczywistości wychowania. Rozumiany jako konstrukt teoretyczno-badawczy (termin), posiadając pewne właściwości, umożliwia lepsze poznanie tejże rzeczywistości¹. Pozwala ją opisać, wyjaśnić, rozumieć i interpretować w perspektywie pedagogicznej, socjologicznej czy psychologicznej. Stąd też można uznać, że termin ten jest efektem namysłu wielu badaczy i ma bogaty, różnorodny zakres semantyczny. To rezultat dociekań poznawczych, refleksji naukowej, ateoretycznych opisów, praktyki i obserwacji codziennego życia.

Współcześnie problematyka stylów wychowania jest bardzo aktualna i jest ważnym wyzwaniem dla teorii i praktyki edukacyjnej. Należy jednak zauważyć, że zagadnienia te są dla pedagogiki, jako dyscypliny, po pierwsze dość uniwersalne, a po drugie *de facto* mają charakter interdyscyplinarny. Zastosowanie kategorii „styl wychowania” w pedagogice, w wymiarze teoretycznym, oznacza tworzenie i porządkowanie wiedzy o wychowaniu z wykorzystaniem różnych paradygmatów i podejść badawczych, poszukiwanie ogólnych ujęć i charakterystyk wychowania, uwzględniając zespół metod i środków przeważających w odniesieniach i relacjach wychowawczych. W wymiarze praktycznym kategoria ta jest przydatna w postępowaniu diagnostycznym profilaktycznym czy poradnianym, pozwala określić niektóre zjawiska związane z procesem wychowania.

Niniejszy artykuł podejmuje zagadnienie aktualności kategorii „stylu wychowania” w pedagogicznej problematyce wychowania w rodzinie oraz jej znaczenia, szczególnie w teorii i praktyce pedagogiki rodziny. Wydaje się, że pytania o aktualność stylu wychowania jako kategorii teoretyczno-badawczej nie ma charakteru alternatywnego. Są to raczej pytania o źródła i warunki aktualności tej kategorii. Są to również pytania o jej użyteczność w pedagogicznej analizie przebiegu procesu wychowania w rodzinie. Jednocześnie zasadna też jest refleksja nad tym co stałe, i co zmienne w określaniu stylów wychowania. Przedstawione rozważania podjęte są przede wszystkim z perspektywy pedagogiki rodziny i uwzględniają w sposób syntetyzujący podstawowe zagadnienia dotyczące rozumienia pojęcia, kryteriów i klasyfikacji stylu wychowania, rodzajów stylu wychowania oraz uwarunkowania zmian stylu wychowania. Rezygnuję ze szczegółowych opisów poszczególnych klasyfikacji stylów wychowania, gdyż nie jest to celem niniejszej refleksji, a ponadto na ten temat jest dostępna bogata literatura przedmiotu.

¹ P. Francuz, P. Mackiewicz, *Liczby nie wiedzą skąd pochodzą. Przewodnik po metodologii i statystyce nie tylko dla psychologów*, Wydawnictwo KUL, Lublin 2007.

Uwzględniając przydatność kategorii „styl wychowania” w poznawaniu rzeczywistości wychowania w rodzinie, szczególnie ważnym obecnie problemem są zmiany i ewolucja stylu wychowania. Zasadnicze są zatem pytania o kierunek zmian i ich znaczenie dla wychowania dzieci i młodzieży. Przytoczone w poniższym tekście wybrane badania wskazują na intensywność tych przeobrażeń i również fakt, iż są one symptomem dokonujących się transformacji w zakresie modelu wychowania współczesnego pokolenia i zachodzą zarówno w wychowaniu w rodzinie, jak i innych środowiskach wychowawczych o zinstytucjonalizowanym i naturalnym profilu.

Stalość w rozumieniu terminu stylu wychowania

Można uznać, że stalość w odniesieniu do stylu wychowania wyraża się przede wszystkim w rozumieniu i definiowaniu tego terminu. Najbardziej lapidarnie określenie wskazuje, że jest to: „[...] sposób realizowania przez nauczyciela lub wychowawcę określonych funkcji wychowawczych metodą autokratyczną, demokratyczną lub liberalną”². Uwzględniając tradycję terminologiczną tego pojęcia, Maria Ryś podaje, że:

„[...] przez styl wychowania rozumie się dobór i zastosowanie zespołu środków wychowawczych lub też wypadkową sposobów i metod oddziaływania na dziecko w rodzinie”³.

Na styl wychowania składają się różnorodne techniki oddziaływania na dziecko, wywierania wpływu wychowawczego, sposoby opieki i sprawowania kontroli. Zazwyczaj jednak któreś ze sposobów i technik są dominujące i decydują o tym, jaki kształt ostatecznie przybiera styl wychowania w konkretnych odniesieniach wychowawczych. Zagadnienie typologii stylu podejmuję nieco dalej. W tym miejscu warto jednak zauważyć, że styl wychowania rozumiany jest jako względnie stały zespół środków, technik i metod postępowania wobec dziecka i całokształt oddziaływań wychowawczych. W związku z tym, z jednej strony, w definicjach eksponowane są szeroko pojęte sposoby (metody) wychowania, z drugiej – rozumienie stylu wychowania wpisuje się w zagadnienia relacyjnego charakteru rzeczywistości wychowania⁴, gdyż aktywizowanie tych sposobów dokonuje się w relacji wychowawczej.

² Cz. Kupisiewicz, M. Kulisiewicz, *Słownik pedagogiczny*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2009, s. 168.

³ M. Ryś, *Systemy rodzinne. Metody badań struktury rodziny pochodzenia i rodziny własnej*, Centrum Metodyczne Pomocy Psychologiczno-Pedagogicznej, Warszawa 2001, s. 17.

⁴ D. Opozda, *Struktura i treść jednostkowej wiedzy o wychowaniu. Studium pedagogiczne wiedzy rodziców i jej korelatów*, Towarzystwo Naukowe KUL, Lublin 2012, s. 174–178.

W ogólnych określeniach zwraca się uwagę, że styl wychowania jest kluczowy dla procesu socjalizacji, szczególnie pierwotnej. Stąd problematyka stylu wychowania najczęściej odnosi się do wychowania w rodzinie. Zamiennie do terminu „styl wychowania” używa się nawet pojęcia „styl rodzicielski” (*parenting styles*), również eksponując s p o s o b y wychowania dzieci przez rodziców⁵. Nadmienić należy, że preferowany przez rodzica styl wychowania może służyć różnym celom wychowania, to swego rodzaju droga dojścia do celów nadrzędnych i sposób osiągania, i realizacji celów szczegółowych. Zatem przyjęty przez rodziców (wychowawców) styl wychowania pełni w pewnym sensie dość pragmatyczną funkcję z racji tego, że jest sposobem realizacji celów wychowania. W tym kontekście ujawnia się również związek stylu wychowania z systemem wartości. Preferowane bowiem przez rodziców wartości nadają charakter i wyznaczają ramy wychowania rodzinnego, przede wszystkim właśnie w wymiarze określania celów wychowania i odnajdywania motywacji rodzica do wychowania dziecka. W tym znaczeniu można i należy mówić, że system wartości przyjęty przez rodziców jest drogą wychowania w rodzinie. Wokół problematyki aksjologicznej znajduje się też wiele różnorodnych i istotnych zagadnień, takich jak między innymi spostrzeganie wartości dziecka, jego miejsca i pozycji w rodzinie, znaczenie rodziny w rozwoju człowieka i wartość wychowania rodzinnego (vs instytucjonalnego). Wartości, oprócz wyznaczania celów wychowania, również pełnią bazową funkcję w procesach wartościowania metod, technik i środków wychowawczych, a więc w ich wyborze i urzeczywistnianiu. Są zatem jednym z kluczowych czynników kształtowania i aktywizowania przez rodzica określonego stylu wychowania.

Kategoria „styl wychowania” jest też w bliskim zakresie semantycznym z innymi terminami i warto je w tym miejscu chociaż wymienić, są to: kultura pedagogiczna, mentalność wychowawcza i orientacje wychowawcze. O ile terminy „styl wychowania” i „styl rodzicielski” są raczej zamiennie używane, o tyle wydaje się, że już inne relacje są między stylem wychowania a kulturą pedagogiczną, mentalnością wychowawczą i orientacjami wychowawczymi. Są to raczej relacje podrzędności. Określenia te bowiem implikują bardziej różnorodną i szeroką problematykę dotyczącą między innymi norm moralnych, wzorów i standardów zachowań, wiedzy naukowej, powszechnych przekonań, nastawień, spostrzegania i sposobów reagowania na rzeczywistość czy dotyczącą kulturowych modeli wychowania⁶.

⁵ R.J. Gerrig, P.G. Zimbardo, *Psychologia i życie*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2006, s. 612.

⁶ Zob.: B. Harwas-Napierała, *Zmiany w funkcjonowaniu rodziny i ich konsekwencje dla rozwoju rodziców*, [w:] Taż (red.), *Rodzina a rozwój człowieka dorosłego*, Wydawnictwo Naukowe UAM, Poznań 2003; D. Opozda, *Kryteria opisu orientacji wychowawczych z indywidualizmem i kolektywizmem w tle*, „Roczniki Pedagogiczne” 2012, nr 4(40) 2, s. 5–31; Taż, *Struktura i treść...*, dz. cyt., s. 94–103.

W odniesieniu do problematyki wychowania małego dziecka w rodzinie, zauważyć też warto, że zagadnienia stylu wychowania (rodzicielskiego) korespondują wyraźnie z terminem i problematyką stylów przywiązania. Można uznać, że w procesie rozwoju relacji interpersonalnych w rodzinie, kształtowania się więzi oraz oddziaływań wychowawczych styl przywiązania jest w pewnym sensie poprzedzający w stosunku do kształtującego się stylu wychowania. Zgodnie z teorią przywiązania Johna Bowlby'ego⁷ niemowlęta dysponują „zachowaniami przywiązującymi”, które wyzwalają u dorosłego określone reakcje związane z wrażliwością i reagowaniem na potrzeby dziecka. To podstawa trwałej interakcji społeczno-emocjonalnej, która jest istotą przywiązania, a w efekcie kształtującej się więzi uczuciowej i osobowej oraz możliwości oddziaływań wychowawczych⁸. Przywiązanie, jako wewnętrzna organizacja, jest czymś stałym, natomiast behawioralne wskaźniki ulegają przekształceniom. Wrażliwość i dostępność matki w sytuacji sygnalizowania przez dziecko potrzeb stały się podstawowymi kryteriami wyodrębnienia przez Mary Ainsworth głównych stylów przywiązania (bezpieczny, lękowo (nerwowo)-ambiwalentny, unikający)⁹.

Styl przywiązania związany jest z wczesnodziecięcymi doświadczeniami i wprawdzie kształtuje się w pierwszych okresach ontogenezy, to jednak rzutuje na jakość późniejszego funkcjonowania jednostki w relacjach społecznych¹⁰. Przywiązanie i jego forma (styl przywiązania) jest reakcją dwustronną. Jego priorytetowe znaczenie ujawnia się jednak w fakcie dawania podstaw dla kształtowania się więzi między rodzicem i dzieckiem, w konsekwencji podstaw relacji wychowawczej i oddziaływań wychowawczych i krystalizowania się modelu rodzicielstwa. W tym sensie można uznać, że styl przywiązania jest również bazą dla formującego się stylu wychowania.

Ujęcie definicyjne stylu wychowania jako kategorii teoretyczno-badawczej na ogólnym poziomie refleksji odznacza się stałością i zgodnością stanowisk. To kategoria, która w naukach społecznych ma ugruntowane miejsce w aparaturze pojęciowej. Zmienność związana jest raczej z wyróżnieniem kryteriów i rodzajów stylu wychowania oraz transformacją w przeważających obecnie sposobach wychowania dzieci w rodzinie.

⁷ J. Bowlby, *A Secure Base: Parent/Child Attachment and Healthy Human Development*, Basic Books, New York 1988.

⁸ D. Opozda, *Implikacje teorii relacji z obiektem i teorii przywiązania w pedagogice rodziny*, [w:] T. Zubrzycka-Maciąg, M. Korczyński, M. Okrasa (red.), *W trosce o wychowanie*, Wydawnictwo UMCS, Lublin 2015, s. 175–189.

⁹ Zob.: R.J. Gerrig, P.G. Zimbardo, *Psychologia...*, dz. cyt.; M. Płopa, *Psychologia rodziny: teoria i badania*, Oficyna Wydawnicza „Impuls”, Kraków 2008.

¹⁰ Teoria przywiązania J. Bowlby'ego i bliska jej teoria relacji z obiektem M. Klein nawiązują do głównych założeń psychodynamicznych.

Zmienność i stałość w klasyfikacjach stylu wychowania

Względną zmiennością odznaczają się kryteria wyodrębniania rodzajów stylów wychowania ich klasyfikowania. Sądzę, że przywołując określoną klasyfikację należy uwzględnić na ile dane kryteria, leżące u jej podstaw, są przydatne i adekwatne w opisie i rozumieniu rzeczywistości wychowania, a szczególnie wychowania w rodzinie ujętej w perspektywie pedagogicznej. Często przywoływaną w literaturze pedagogicznej (ale nie tylko) klasyfikacją jest ta, która wyróżnia styl autokratyczny, demokratyczny i liberalny. Ryś wprowadza dodatkowo rozróżnienie stylu liberalnego na kochający i niekochający¹¹. W opisie wyróżnionych rodzajów stylów przywołuje się zazwyczaj preferencje w stosowaniu systemu kar i nagród, uzgadnianie i porozumiewanie się z dzieckiem, dominację rodzica, wprowadzanie zasad i zainteresowanie rodzica z dzieckiem. Zaznaczyć warto, że ogólnie, klasyfikacja ta wywodzi się z refleksji badań prowadzonych na gruncie psychologii społecznej nad stylami kierowania małą grupą, ze szczególnym uwzględnieniem sytuacji zadaniowych¹². Analizie poddawano funkcjonowanie kierowników grup, z uwagi na ich skuteczność w realizacji różnorodnych zadań i kontaktu z członkami grupy. Uwzględniano więc między innymi takie kryteria, jak sposoby i zakres komunikatów o rodzajach zadań realizowanych przez grupę, formułowanie i ujawnianie członkom grupy celów działań, stawianie wymagań i ich egzekwowanie. Obecnie w opisie funkcjonowania kierowników grup (liderów) w rezultacie wyróżnia się styl zorientowany na zadanie i styl zorientowany na relacje społeczne. Badania prowadzone w tym zakresie pokazują wiele interesujących uwarunkowań skuteczności każdego z nich, ale raczej z akcentem na relację przełożony – podwładny, a nie wychowawca – wychowanek¹³. Opisy tej klasyfikacji w części odnoszą się do problematyki wychowania w rodzinie, która *de facto* też jest rozumiana jako mała grupa, jednakże zarówno i rodzina, jak i rzeczywistość wychowawcza, i relacji wychowawczej odznacza się pewną specyfiką i złożonością.

Znaczące dla problematyki wychowania w rodzinie kryteria stylów wychowania zaproponowała Diana Baumrind¹⁴. Kryteria te bardziej istotnie dotyczą problematyki oddziaływań wychowawczych i relacyjnego wymiaru wychowania w różnych środowiskach wychowawczych, także istotnie w rodzinie. Pierwsze dotyczy stawiania wymagań, ich rodzaju, możliwości spełnienia przez dziecko, ich ilości. Drugie kryterium natomiast związane jest z wrażliwością rodzica na

¹¹ M. Ryś, *Systemy rodzinne...*, dz. cyt., s. 18.

¹² Zob.: B. Wojcieszke, *Człowiek wśród ludzi. Zarys psychologii społecznej*, Wydawnictwo Naukowe „Scholar”, Warszawa 2002, s. 408 i n.

¹³ Tamże.

¹⁴ Zob.: T. Szlendak, *Zaniedbana piaskownica. Style wychowania małych dzieci, problem nierówności szans edukacyjnych*, Instytut Spraw Publicznych, Warszawa 2003.

potrzeby dziecka oraz jego indywidualność i w tym wymiarze nawiązuje do założeń teorii przywiązania, i kształtowania się relacji społeczno-emocjonalnej rodzica z dzieckiem w okresie wczesnego i średniego dzieciństwa. Kombinacja poziomu wymagań i wrażliwości na potrzeby dziecka w efekcie prowadzi do rozróżnienia trzech podstawowych stylów wychowania: autorytatywny, autorytarny, permissywny (przyzwalający, pobłażliwy). Żaden z nich w praktyce życia nie występuje w „czystej formie”, ale przeważające zachowania wychowawcze rodzica można w przybliżeniu podporządkować jednemu z nich.

Eleonor Maccoby i John Martin uzupełnili i poszerzyli typologię Baumrind¹⁵. Zachowali podstawowe kryteria, klasyfikując rodzaje stylu wychowania według wymiaru: 1) stawianie wymagań rozumiane głównie jako gotowość rodzica na działania w jego odpowiedzialności za socjalizację; 2) wrażliwość rodzica na potrzeby dziecka, oznaczająca respektowanie indywidualności dziecka. Uzupełniając typologię Baumrind stylem jest styl zaniedbujący (obojętny), oznaczający w praktyce wychowawczej małe zainteresowanie rodzica własnym dzieckiem, brak wrażliwości lub niewielką wrażliwość na potrzeby dziecka i jego indywidualność.

Powyższa klasyfikacja stylów wychowania ma duże zastosowanie zarówno w teorii, jak i praktyce edukacyjnej. Można ją już określić jako tradycyjną. Wydaje się, że w odniesieniu do kryteriów rozróżnienia stylu autokratycznego, liberalnego i demokratycznego, kryterium zastosowane w klasyfikacji Baumrind stanowi znaczącą zmianę w kierunku bardziej adekwatnego i poszerzonego opisu rzeczywistości wychowania w rodzinie i z tej racji jest korzystne.

Interesująca jest również klasyfikacja Gerharda Schmidtchena¹⁶, która w wysokim stopniu trafnie oddaje istotę wychowania w rodzinie. Przyjęte kryteria klasyfikacji to normatywność i emocjonalność. Z punktu widzenia opisu i rozumienia rzeczywistości wychowania oba kryteria są szczególnie ważne w wychowaniu w rodzinie. Normatywność oznacza więcej niż wymagania, to zespół norm, reguł, zasad, a nade wszystko wartości regulujących i wzajemne odniesienia oraz relacje interpersonalne, i organizację życia rodzinnego, i transmisję wpływu wychowawczego, i cele wychowania w rodzinie. Emocjonalność zaś, wskazuje na wrażliwość oraz na potencjalne i realne wsparcie emocjonalne i psychiczne udzielane w relacji wychowawczej. Chociaż *de facto* kryteria te w pewnym stopniu nawiązują do wspomnianych powyżej (stawianie wymagań i wrażliwość na potrzeby dziecka), to jednak sądzę, że w bardzo bezpośredni sposób odnoszą się do problematyki wychowania w rodzinie.

Nasilenie normatywności i emocjonalności w relacji rodzic – dziecko wyznacza cztery główne style wychowania w rodzinie. To styl dojrzały, naiwny,

¹⁵ Zob.: R.J. Gerrig, P.G. Zimbardo, *Psychologia...*, dz. cyt., s. 332.

¹⁶ G. Smidchen, *Ethik und Protest. Molerbilder und Wertkonflikte junger Menschen*, 2 Bde. Opladen 1992. 224; J. Mariański, *Młodzież między tradycją a ponowoczesnością. Wartości moralne w świadomości maturzystów*, Redakcja Wydawnictwa KUL, Lublin 1995.

obojętny i paradoksalny. Dojrzały styl wychowania odznacza się udzielaniem przez rodzica dziecku adekwatnego wsparcia emocjonalnego i psychicznego respektując jego potrzeby, indywidualność, kontekst sytuacyjny; to także wprowadzanie dziecka w zasady, stawianie adekwatnych do jego możliwości wymagań, organizowanie wychowania i życia rodzinnego według względnie stałych reguł i jasno określony system wartości. Styl naiwny charakteryzuje się wysokim wsparciem udzielanym przez rodzica i silną koncentracją emocjonalną na dziecku oraz stosunkowo niską normatywnością. Obojętny styl wychowania to, mówiąc krótko, małe wsparcie i niska normatywność, a więc duże zdystansowanie rodzica względem dziecka w obu tych wymiarach. W stylu paradoksalnym mamy do czynienia z niewielkim lub żadnym wsparciem rodzicielskim, natomiast z wysokimi wymaganiami, restrykcyjnymi zasadami i kontrolą.

Łatwo zauważyć można, że Baumrind, Maccoby, Martin, Schmidtchen podejmują próbę opisu tego samego fragmentu rzeczywistości wychowania, ale eksponują nieco inne jej aspekty. Można przypuszczać, że dopiero operacjonalizacja opisów stylu wychowania w narzędziu badawczym może uwidoczniać wyraźniej zachodzące podobieństwa i różnice. Wyróżnione klasyfikacje wyraźnie ze sobą korespondują, jednak nieznaczne różnice – zmienność podejść – sprawia, że w pełniejszy sposób przedstawiona jest problematyka stylu wychowania w odniesieniu do rodziny.

Zmienność w preferencjach stylu wychowania

Zmienność stylu wychowania w najbardziej istotny sposób wyraża się w dynamice preferencji zachowań wychowawczych rodziców i sposobu wychowania dziecka w rodzinie. Przy czym nie chodzi tu o wyrażenia deklaratywne, lecz realia wychowawcze i praktykę edukacyjną. Badania społeczne prowadzone w tym zakresie odpowiadają na pytania, co zmienia się w stylu wychowania, w jakim kierunku zmienia się i dlaczego zmienia się¹⁷. Głównym kontekstem zmian w preferencjach stylu wychowania, oprócz kontekstu sytuacyjnego i indywidualnego, jest obecnie kontekst przemian społeczno-kulturowych. Przyjęty przez rodzica styl wychowania jest wypadkową konfiguracji cech osobowościowych rodzica, minionych i aktualnych doświadczeń, wypadkową sytuacyjnych czynników związanych z życiem rodzinnym. Badania międzykulturowe wskazują, że sposoby wychowania dziecka i charakter więzi wewnątrzrodziny zależy w dużej mierze także od kultury, w jakiej żyje rodzina¹⁸. Dodać

¹⁷ Zob.: J. Mariański, *Kryzys moralny czy transformacja wartości? Studium socjologiczne*, Towarzystwo Naukowe KUL, Lublin 2001; T. Szlendak, *Zaniedbana piaskownica...*, dz. cyt.

¹⁸ D.G. Myers, *Bliskie związki a jakość życia*, [w:] J. Czapiński (red.), *Psychologia pozytywna. Nauka o szczęściu, zdrowiu, sile i cnotach człowieka*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2004; T. Szlendak, *Socjologia rodziny. Ewolucja, historia, zróżnicowanie*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2012.

należy, że w kulturach kolektywistycznych przeważa bardziej autorytarny i restrykcyjny styl wychowania w przeciwieństwie do rodzin żyjących w kulturze indywidualizmu, w których częściej obserwuje się więcej obojętności i permissywności.

Przede wszystkim podkreśla się, że ewolucja w stylach wychowania współczesnej rodziny polega na narastaniu stylu obojętnego (niezaangażowany, nie dbały) i permissywnego (przyzwalający, pobłażliwy, naiwny). Podkreśla się, że jest to tendencja ogólnoświatowa i ma charakter ekspansywny. Podłożem zmian w preferencjach stylu obojętnego i permissywnego są ogólne przemiany społeczno-kulturowe, a szczególnie intensywnie występujące w Ameryce oraz w Europie Zachodniej i Środkowej przejawy kultury indywidualizmu¹⁹. Towarzyszy im stopniowe ograniczanie wpływu wychowawczego, rozmiękczenie metod wychowania i skracanie czasu oddziaływań wychowawczych rodziny na dziecko. Preferuje się koleżeństwo, „kumpłowanie” i partnerstwo społeczne w relacjach wychowawczych, zrównujące role i pozycje społeczne w stosunkach interpersonalnych, które w istocie odznaczają się społeczną asymetrią²⁰. Przekształcenia te wpisują się w transformacje rodziny w kierunku od rodziny rozumianej przede wszystkim jako instytucja o autorytarnym charakterze do modelu rodziny wyróżniającej się partnerstwem w relacjach, egalitaryzmem i więzią emocjonalno-ekspresyjną. Rodzice rezygnują z dawnych metod wychowania, dopasowują się do dzieci, ich poglądów, zachowań i nie wymuszają od nich przestrzegania zasad i norm. Stają się liberalni, tolerancyjni i wielkoduszni, w relacjach z dzieckiem obowiązuje etyka dyskursu i zasada partycypacji²¹. Sami rezygnują z bycia autorytetem i wzorem osobowym. Zmniejszenie zakresu wpływu wychowawczego znacznie osłabia wewnątrzrodzinną socjalizację i utrudnia przygotowanie dziecka do dorosłości, a dorosłego pozbawia lub ogranicza zakres doświadczeń związanych z realizacją zadania rozwojowego, jakim jest wychowanie własnego dziecka²².

W zakończeniu

Podsumowując, można uznać, że wstępna refleksja nad stałością i zmiennością stylu wychowania w kontekście aktualności tej kategorii w analizach pedagogicznych, prowadzi do kilku wniosków. Stałość dotyczy raczej kwestii zwią-

¹⁹ B. Szacka, *Wprowadzenie do socjologii*, Oficyna Naukowa, Warszawa 2003.

²⁰ D. Opozda, *Kryteria opisu...*, dz. cyt., s. 23–25.

²¹ Zob.: J. Mariański, *Kryzys moralny...*, dz. cyt.

²² Zob.: B. Harwas-Napierała, J. Trempała (red.), *Psychologia rozwoju człowieka. Charakterystyka okresów życia człowieka*, t. 2, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2000; H. Liberska, *Realizacja zadań rozwojowych dorosłości a rozwój indywidualny*, [w:] B. Harwas-Napierała (red.), *Rodzina a rozwój człowieka dorosłego*, Wydawnictwo Naukowe UAM, Poznań 2003.

zanych z rozumieniem stylu wychowania, eksponowaniem faktu, iż styl dotyczy sposobu wychowania i relacyjnego wymiaru wychowania, stosowania ogólnych kryteriów klasyfikacji stylu wychowania, a także, w pewnym stopniu, nazewnictwa rodzajów stylu. Zmienność natomiast dotyczy uszczegółowienia kryteriów klasyfikacji (np. wymagania czy normy) i ewolucji stylu wychowania.

Przede wszystkim zmienność w preferencjach i ewoluowanie stylu wychowania wiąże się z określonymi wyzwaniem w obszarze teorii i metodologii badań oraz praktyki edukacyjnej. Nadmienić należy, że próba opisu, oceny, interpretacji, wartościowania zmian w stylach wychowania współczesnej rodziny zależna może być od przyjętego przez badaczy paradygmatu. Podzielane przez środowisko założenia ontologiczne, antropologiczne, aksjologiczne i epistemologiczne rzutują istotnie na rozumienie rzeczywistości wychowania i rzeczywistości rodziny, i faktu *homo familiaris*. Przyjęcie, jako wiodących, przykładowo teorii dyrektywnych albo niedyrektywnych lub też hołdowanie, w rozumieniu zmian społecznych, teoriom strukturalno-funkcjonalnym albo interpretatywnym²³ zmienia perspektywę opisu, wyjaśniania rozumienia i interpretacji samego rodzicielstwa, i zachowań wychowawczych rodziców. Przykładem może być chociażby ujęcie rodzicielstwa w perspektywie teorii nakładów i inwestycji rodzicielskich czy też w kategoriach generatywności, zaangażowania lub bliskości²⁴.

Ważnym wyzwaniem o charakterze metodologicznym są również próby operacjonalizacji rodzajów stylu wychowania. Chodzi tu o charakterystykę na poziomie refleksji teoretycznej atrybutów danego stylu i następnie przełożenie ich na język narzędzia badawczego. Na przykład: Co i jakie przejawy odniesień wychowawczych rodziców można i należy dziś w czasach współczesnych klasyfikować jako permissive (pobłażliwe), autorytarne, autorytatywne czy obojętne? Różnice w tym względzie z jednej strony wynikają ze zmian dokonujących się na przestrzeni czasu – to, co dawniej było wyrazem autorytatywności, dziś może wiązać się z zachowaniem autorytarnym. Z drugiej strony zaś w przestrzeni społecznej różnie definiowane są zachowania rodzicielskie i to, co jedni identyfikują jako permissywizm, inni określają jako obojętność. Dylematy te z pewnością wskazują na konieczność jednoznaczności w języku i dookreślenia zakresu semantycznego używanych pojęć. Kwestie te przekładają się także na praktykę edukacyjnego działania w obszarze głównie diagnozy stylu wychowania, profilaktyki i poradnictwa.

Styl wychowania jest kategorią wciąż ewoluującą w teorii i w praktyce pedagogicznej. O aktualności tej kategorii decyduje przede wszystkim obszar, do

²³ Zob.: B. Śliwerski, *Współczesne teorie i nurty wychowania*, Oficyna Wydawnicza „Impuls”, Kraków 2010; T. Szendlak, *Socjologia rodziny...*, dz. cyt.

²⁴ Zob.: J. Brągiel, B. Górnicka (red.), *Rodzicielstwo w kontekście współczesnych przemian*, Uniwersytet Opolski, Opole 2012; D. Opozda, *Rodzicielstwo: stalność zadań i zmienność modeli (?) – zarys refleksji*, [w:] W. Danilewicz, W. Theiss (red.), *Pedagogika społeczna wobec zagrożeń człowieka i idei sprawiedliwości społecznej*, Wydawnictwo Akademickie „Żak”, Warszawa 2014.

którego się odnosi, opisuje, wyjaśnia i udostępnia narzędzia interpretacji. Kryteria klasyfikacyjne eksponują to, co w rzeczywistości wychowania w rodzinie jest bardzo ważne – relacyjność, normatywność, wrażliwość na potrzeby i na indywidualność dziecka, wsparcie psychiczne czy stawiane wymagania. Wobec zmieniającej się rzeczywistości społecznej i kontekstu kulturowego kategoria stylu wychowania, jako konstruktu teoretyczno-badawczego, jest nadal użyteczna. Wydaje się jednak, że nie może być stosowana w sposób schematyczny i redukcyjny.

Bibliografia

- Bowlby J., *A Secure Base: Parent/Child Attachment and Healthy Human Development*, Basic Books, New York 1988.
- Brańiel J., Górnicka B. (red.), *Rodzicielstwo w kontekście współczesnych przemian*, Uniwersytet Opolski, Opole 2012.
- Francuz P., Mackiewicz P., *Liczyby nie wiedzą skąd pochodzą. Przewodnik po metodologii i statystyce nie tylko dla psychologów*, Wydawnictwo KUL, Lublin 2007.
- Gerrig R.J., Zimbardo P.G., *Psychologia i życie*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2006.
- Harwas-Napierała B., Trempała J. (red.), *Psychologia rozwoju człowieka. Charakterystyka okresów życia człowieka*, t. 2, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2000.
- Harwas-Napierała B., *Zmiany w funkcjonowaniu rodziny i ich konsekwencje dla rozwoju rodziców*, [w:] Taż (red.), *Rodzina a rozwój człowieka dorosłego*, Wydawnictwo Naukowe UAM, Poznań 2003.
- Kupisiewicz Cz., Kulisiewicz M., *Słownik pedagogiczny*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2009.
- Liberska H., *Realizacja zadań rozwojowych dorosłości a rozwój indywidualny*, [w:] B. Harwas-Napierała (red.), *Rodzina a rozwój człowieka dorosłego*, Wydawnictwo Naukowe UAM, Poznań 2003.
- Mariański J., *Kryzys moralny czy transformacja wartości? Studium socjologiczne*, Towarzystwo Naukowe KUL, Lublin 2001.
- Mariański J., *Młodzież między tradycją a ponowoczesnością. Wartości moralne w świadomości maturzystów*, Redakcja Wydawnictw KUL, Lublin 1995.
- Myers D.G., *Bliskie związki a jakość życia*, [w:] J. Czapiński (red.), *Psychologia pozytywna. Nauka o szczęściu, zdrowiu, sile i cnotach człowieka*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2004.
- Opozda D., *Implikacje teorii relacji z obiektem i teorii przywiązania w pedagogice rodziny*, [w:] T. Zubrzycka-Maciąg, M. Korczyński, M. Okrasa (red.), *W trosce o wychowanie*, Wydawnictwo UMCS, Lublin 2015.
- Opozda D., *Kryteria opisu orientacji wychowawczych z indywidualizmem i kolektywizmem w tle*, „Roczniki Pedagogiczne” 2012, nr 4(40) 2.
- Opozda D., *Rodzicielstwo: stałość zadań i zmienność modeli (?) – zarys refleksji*, [w:] W. Danilewicz, W. Theiss (red.), *Pedagogika społeczna wobec zagrożeń człowieka i idei sprawiedliwości społecznej*, Wydawnictwo Akademickie „Żak”, Warszawa 2014.

- Opozda D., *Struktura i treść jednostkowej wiedzy o wychowaniu. Studium pedagogiczne wiedzy rodziców i jej korelatów*, Towarzystwo Naukowe KUL, Lublin 2012.
- Płopa M., *Psychologia rodziny: teoria i badania*, Oficyna Wydawnicza „Impuls”, Kraków 2008.
- Ryś M., *Systemy rodzinne. Metody badań struktury rodziny pochodzenia i rodziny własnej*, Centrum Metodyczne Pomocy Psychologiczno-Pedagogicznej, Warszawa 2001.
- Schmidtchen G., *Ethik und Protest. Molerbilder und Wertkonflikte junger Menschen*, 2 Bde. Opladen 1992. 224.
- Szacka B., *Wprowadzenie do socjologii*, Oficyna Naukowa, Warszawa 2003.
- Szlendak T., *Socjologia rodziny. Ewolucja, historia, zróżnicowanie*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2012.
- Szlendak T., *Zaniedbana piaskownica. Style wychowania małych dzieci, problem nierówności szans edukacyjnych*, Instytut Spraw Publicznych, Warszawa 2003.
- Śliwerski B., *Współczesne teorie i nurty wychowania*, Oficyna Wydawnicza „Impuls”, Kraków 2010.
- Wojcieszke B., *Człowiek wśród ludzi. Zarys psychologii społecznej*, Wydawnictwo Naukowe „Scholar”, Warszawa 2002.